

УДК 377.016:33

Гаврюшенко Г.В.,
кандидат економічних наук, доцент кафедри географії
Луганський національний університет імені Тараса Шевченка

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО ВИКЛАДАННЯ ДИСЦИПЛІНИ «ОСНОВИ ЕКОНОМІКИ» СТУДЕНТАМ, ЯКІ НАВЧАЮТЬСЯ ЗА СПЕЦІАЛЬНІСТЮ «СЕРЕДНЯ ОСВІТА (ГЕОГРАФІЯ)»

У статті систематизовано методичні рекомендації щодо використання окремих інноваційних технологій під час викладання дисципліни «Основи економіки» студентам, які навчаються за спеціальністю «Середня освіта (Географія)». Особливу увагу приділено впровадженню таких технологій, як технологія «перевернутого навчання», гейміфікація, використання ментальних карт, технологія інтерактивного та творчого навчання, технологія розвитку дивергентного мислення. Запропоновано конкретні приклади навчальних завдань для реалізації кожної із зазначених технологій. Розглянуто переваги від вивчення економічних процесів і явищ на реальних (життєвих) прикладах. Наведено рекомендації щодо формування цифрової компетентності студентів. Обґрунтовано необхідність впровадження диференційованого підходу до корекції та контролю знань студентів із дисципліни.

Ключові слова: економічні компетентності, інноваційні технології навчання, проблемне навчання, гейміфікація, ментальні карти, інтерактивні технології навчання, «мозковий штурм», кейс-метод, творчі завдання, дивергентне мислення, цифрова компетентність, корекція і контроль знань.

В статье систематизированы методические рекомендации по использованию отдельных инновационных технологий при преподавании дисциплины «Основы экономики» студентам, обучающимся по специальности «Среднее образование (География)». Особое внимание уделено внедрению таких технологий, как технология «перевернутого обучения», геймификация, использование ментальных карт, технология интерактивного и творческого обучения, технология развития дивергентного мышления. Предложены конкретные примеры учебных задач при реализации каждой из указанных технологий. Рассмотрены преимущества изучения экономических процессов и явлений на реальных (жизненных) примерах. Приведены рекомендации по формированию цифровой компетентности студентов. Обоснована необходимость внедрения дифференцированного подхода к коррекции и контролю знаний студентов по дисциплине.

Ключевые слова: экономические компетентности, инновационные технологии обучения, проблемное обучение, геймификация, ментальные карты, интерактивные технологии обучения, «мозговой штурм», кейс-метод, творческие задания, дивергентное мышление, цифровая компетентность, коррекция и контроль знаний.

Gavruschenko G.V. INNOVATIVE APPROACHES TO TEACHING OF DISCIPLINE “FUNDAMENTALS OF ECONOMICS” FOR STUDENTS OF “SECONDARY EDUCATION” SPECIALTY (GEOGRAPHY)

The article has been focused on fact that students of many universities of Ukraine in learning process receive a significant amount of knowledge, but often they don't get ability to use knowledge in practice, they do not know how to perform complex research, professional-applied and creative tasks.

The need to change role of lecturer as a specialist in transfer of certain knowledge has been noted. A university lecturer must become a specialist in questions of how to help students in their study, including self-study.

It is noted that one of basic competencies of modern students is economic competence, which is a process of not only receiving of economic information, but also the formation of skills and ability to evaluate, generalize and use this information in real life to solve practical problems and vital situations.

This competence is formed during study of economic disciplines.

The study of economics occupies a special place in system of preparing students – future teachers of geography, since with the existing structure of school education in Ukraine, the initial stage of formation of economic competencies begins at geography lessons.

So, future geography teachers must have these competencies.

The need of implementation of innovative educational technologies in process of teaching of economics to students-geographers has been noted.

Particular attention has been paid to implementation of technologies such as "inverted learning" technology, gaming, application of mental maps, interactive and creative learning technology, technology of divergent thinking development.

Concrete examples of educational tasks for implementation of each of these technologies have been presented.

The advantages of study of economic processes and phenomena on real (life) examples ("case study") have been considered.

The recommendations by formation of digital competence of students have been given.

The necessity of implementation of differentiated approach for correction and control of knowledge of students by discipline has been substantiated.

Key words: economic competence, innovative learning technologies, problem-based learning, gaming, mental maps, interactive learning technologies, brainstorming, case method, creative tasks, divergent thinking, digital competence, correction and control of knowledge.

Постановка проблеми. У загальноосвітній школі почалася реформа, яка на десятиріччя визначить освітній ландшафт України. Йдеться про формування Нової української школи (далі – НУШ), що має навчити дітей критично мислити, ставити цілі та досягати їх, працювати в команді, спілкуватися в багатокультурному середовищі. Але якщо у школі вже розпочалися такі зміни, то сучасні ВНЗ знаходяться ще далеко позаду. Студенти багатьох ВНЗ продовжують отримувати значну суму знань, проте часто не здобувають вміння виконувати складні науково-дослідні, фахово-прикладні та творчі завдання. Викладач ВНЗ залишається фахівцем із передачі певних знань. Проте він повинен стати фахівцем з того, як допомагати студентам вчитися. Уже зараз у розвинених країнах світу з'являється такий підхід, як «перевернуте навчання», коли студенти самостійно читають, пізнають наукові факти, а прийшовши на заняття, систематизують отримані знання і закріплюють їх. І в цьому полягає нова роль викладача: організація самостійної роботи студентів вдома і в аудиторії. До речі, професор Гарвардського університету Ерік Мазур, який розробив систему «перевернутого навчання», отримав за неї дуже престижну премію!

Однією з базових компетентностей сучасних учнів і студентів є *економічна компетентність*, що є процесом не лише оволодіння економічною інформацією, але й формування вмінь і навичок оцінки, узагальнення та використання цієї інформації у реальному житті для розв'язання практичних завдань і життєво важливих ситуацій. Дисципліна «Основи економіки» як у школі, так і у ВНЗ є саме тією дисципліною, що має сформувати названу компетентність. Навчальний курс належить до циклу еконо-

мічних дисциплін. Важливий для студентів усіх спеціальностей, цей курс займає особливе місце в системі підготовки студентів – майбутніх вчителів географії. Річ у тому, що за наявної структури шкільної освіти в Україні *саме на уроках географії розпочинається початковий етап формування економічних компетентностей учнів*. Отже, у майбутніх вчителів географії також мають бути сформовані ці компетентності. Тим більше, що саме їм у школі часто пропонують викладати також і такий предмет, як основи економіки.

Маємо зауважити, що економічні знання завдяки їх фундаментальності не ускладнюються, а, навпаки, спрощують для студентів-географів процес опанування системи географічних знань. Економічний підхід, що формується внаслідок синтезу економічних і географічних знань, може (та повинен) застосовуватися ними для пояснення організації географічного простору. Водночас формування економічних компетентностей зумовлює необхідність розроблення та використання активних методів навчання, а також педагогічних інновацій. Інновації – це не обов'язково технічна новизна чи продукт, це інший погляд на процес навчання. Тож інноваційним може бути і викладання, а інноватором має стати університетський викладач.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що вагомий внесок у дослідження застосування інноваційних методів викладання економіки зробили такі вітчизняні та зарубіжні науковці, як О.В. Аксьонова, К.В. Аймедов, Ю.В. Бистрова, В.Ф. Біскуп, Н.Н. Дороніна, Т.Г. Калюжна, М.М. Козяр, О.В. Носова, М.О. Скуратівська, Г.Ю. Стецик, С.М. Ступчук, В.М. Теслюк, А.В. Якимовська, Е. Чамберлін, М. Джозеф, Ф. Саундер, В. Захка, Д. Льюїс і

Д. Вентвос, Р. Барлет, А. Вільямс і Дж. Волкер, Т. Бергстром і Дж. Міллер, Д. Джонсон. Водночас постійно виникають нові методичні підходи, удосконалюються прийоми викладання дисципліни, змінюються пріоритети та зміст економічної освіти. Усе це зумовлює актуальність теми нашої публікації.

Постановка завдання. Метою статті є систематизація методичних рекомендацій щодо використання окремих інноваційних технологій навчання під час викладання курсу «Основи економіки» студентам-географам.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основними задачами вивчення дисципліни «Основи економіки» студентами-географами у ВНЗ є:

- засвоєння фундаментальних знань про економічне життя суспільства, а саме: основних економічних категорій, законів, закономірностей, тенденцій;

- формування світогляду цивілізованої людини, що визнає такі загальнолюдські цінності, як свобода діяльності та вибору, право приватної власності, дотримання законності тощо;

- сприяння розвитку навичок раціональної економічної поведінки людини як споживача, найманого працівника, виробника, платника податків, користувача суспільних благ тощо.

Досвід практики викладання курсу свідчить, що найбільш розповсюдженою та цікавою як для викладачів, так і для студентів інноваційною технологією є *технологія проблемного навчання*. Незважаючи на те, що про проблемне навчання мають уявлення усі педагоги, воно ще не зайняло належного місця у навчально-виховному процесі ВНЗ. Проблемне навчання слід розуміти як педагогічну технологію, яка у сполученні з традиційною забезпечує розвиток мислення студента, його пам'яті, формування інтелектуальної активності.

За проблемного навчання діяльність педагога полягає в тому, щоб під час пояснення складних понять систематично створювати проблемні ситуації, повідомляти студентам факти й організувати їх навчально-пізнавальну діяльність. На підставі їх аналізу студенти *самостійно роблять висновки й узагальнення*, за допомогою педагога формують визначення нових понять, правил, теорем,

законів або самостійно використовують відомі знання в нових ситуаціях [1, с. 67].

На заняттях із курсу «Основи економіки» варто широко застосовувати проблемні питання, тобто питання, прямі відповіді на які відсутні і в студентів, і у підручниках, якими вони користуються. Такі запитання викликають інтелектуальні утруднення, потребують засвоєння нових знань і способів дій. Так, наприклад, під час вивчення теми «Фундаментальні поняття економіки» доречно задати студентам таке питання: «Хлопець іде до дівчини на побачення. Навіщо він купує квіти? Як це може пояснити економіст, який користується поняттям альтернативної вартості?»; під час вивчення теми «Світове господарство та міжнародна торгівля» доречно запропонувати студентам пояснити парадоксальну ситуацію, яка, на перший погляд, не піддається логічному поясненню. Під час вирішення питання про прийом Великої Британії у склад Спільного ринку головне заперечення виходило від Франції. Між тим, Франція є головним постачальником сільськогосподарської продукції в межах Спільного ринку, а Велика Британія імпортує продовольство. Здається, Франція повинна всіляко вітати розширення свого ринку [2].

Наступною інноваційною технологією навчання, яку варто застосовувати у викладанні курсу «Основи економіки», є *навчальні ігри (гейміфікація)*. Основна перевага навчальних ігор – можливість застосування теоретичних знань на практиці. Одним із прикладів гейміфікації є *використання ментальних карт (mind maps)*. Ментальні карти – це відображення ефективного способу думати, запам'ятовувати, згадувати, вирішувати творчі завдання, а також можливість представити і наочно висловити свої внутрішні процеси обробки інформації, вносити в них зміни, удосконалювати. У створенні ментальних карт викладачам і студентам допоможуть онлайн-сервіси (безплатні та платні), серед яких найбільш зручними є: FreeMind, XMind, Bubble, iMindMap, Mind42.

Без перебільшення можна стверджувати, що нині однією з найпоширеніших інноваційних технологій навчання виступає *технологія інтерактивного навчання*. Інтерактивним може бути названий метод, у якому той, хто навчається, є учасником, який здійснює щось: говорить, управ-

ляє, моделює, пише, малює тощо, тобто не виступає тільки слухачем, спостерігачем, а бере участь у тому, що відбувається, створює це [3, с. 3]. Найбільш відомим методом інтерактивного навчання, який доцільно використовувати у викладанні курсу «Основи економіки», є *метод мозкового штурму, або мозкової атаки*. Іноді цей метод називають *брейнштормінг* (англ. – brainstorming). Суть методу полягає у розв'язанні конкретної проблеми через висловлювання учасниками ідей і пропозицій щодо розв'язку.

Наведемо для прикладу зміст певних завдань, які ми пропонуємо вирішити методом «мозкового штурму» студентам-географам, що опановують курс «Основи економіки». Так, на практичній роботі за темою «Моделі ринкової, планової та змішаної економіки» пропонуємо студентам дати розгорнуту відповідь на питання: «Чому економічна система планової економіки в Радянському Союзі та інших соціалістичних країнах зазнала краху?». Для ґрунтовної відповіді на це питання радимо використати книгу відомого російського журналіста, публіциста та письменника Олександра Ніконова «Свобода от равенства и братства. Моральный кодекс строителя капитализма» (рос. мовою). Книга доступна в Інтернеті як в режимі онлайн, так і для скачування.

Наступним завданням із цієї теми є таке: «Чи здатна держава скопіювати економічний досвід розвитку інших країн?». Для ґрунтовної відповіді на це питання радимо студентам прочитати інтерв'ю Еліава Белоцерковські – Надзвичайного і Повноважного посла держави Ізраїль в Україні – про те, як Україні сформувані найбільш придатну модель економіки. Інтерв'ю доступне за посиланням: <https://rozmova.wordpress.com/2017/01/17/eliav-belotserkovski/>.

За допомогою методу «мозкового штурму» також можна знайти відповіді на такі питання:

– У ринковій економіці панує свобода підприємництва. Чи можна стверджувати, що підприємець за умов ринкової економіки може виробляти абсолютно все, що забажає?

– Як створити підприємство в умовах нестачі капіталу?

– Поясніть, чи справедливе таке твердження: «Кількість товарів і послуг, яку може купити родина, залежить виключно від рівня її доходу».

Завдяки застосуванню методу «мозкового штурму» аудиторія перетворюється на «фабрику ідей», а студенти залучаються до активної взаємодії та співпраці як один з одним, так і з викладачем.

Педагогічній спільноті, без сумніву, знайомий вислів видатного німецького педагога А. Дістервега про те, що освіта – це вміння зустрічати життєві ситуації. Отже, *навчання на реальних прикладах* (або метод аналізу ситуацій (англ. – «case study»)) виступає наступним інноваційним методом, який варто застосовувати у викладанні економічних дисциплін. Цей метод дозволяє вивчати концептуальні явища, а не факти. Так, під час вивчення теми «Підприємництво як вид економічної діяльності» радимо студентам використати публікацію Міжнародного бюро праці «Генерируй бизнес-идею» (рос. мовою). У названій публікації, що доступна для скачування за посиланням: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---sro-moscow/documents/publication/wcms_615021.pdf, запропоновано значну кількість практичних завдань (до речі, у вигляді цікавих, захоплюючих історій), що допоможуть як оцінити власні здібності до підприємницької діяльності, так і відкрити власну справу.

Крім того, студентам пропонується розробити бізнес-план за поданою на лекції схемою та захистити його на практичному занятті. Досвід свідчить, що студенти із задоволенням виконують це завдання. Найбільш цікавими бізнес-проектами виявилися такі, як «Майданчик активного відпочинку», «Налаштування та обслуговування сучасних гаджетів», «Догляд за дітьми на весіллях», «Консультант із шопінгу», «Дизайн і продаж одягу й аксесуарів із фірмовим лейблом університету», «Бізнес на виготовленні якісних шпиргалок», «Дієтолог», «Послуги дрона» тощо.

Вважаємо за необхідне також практикувати *завдання, які можуть справляти на студентів емоційний вплив*. Для цього завдання слід пов'язувати з життєвими фактами. Так, акцентуючи увагу на тому, що рівний доступ до підприємницької діяльності повинні мати усі громадяни держави, пропонуємо студентам знайти приклади успішних бізнес-ідей, що реалізували люди з обмеженими фізичними можливостями у різних країнах світу, у т. ч. і в Україні.

Зв'язок економіки із реальним життям забезпечується також завдяки застосуванню на заняттях різноманітних оціночних тестів. Так, на практичній роботі «Підприємництво як вид економічної діяльності» пропонуємо визначити свою схильність до підприємництва за допомогою тесту, розробленого фахівцями бізнес-школи Даремського університету (Велика Британія). Тест містить 54 питання, що допоможуть визначити загальні здібності до підприємництва, потребу у подальшому розвитку, творчі здібності, схильність до ризику, цілеспрямованість тощо. Тест доступний за посиланням: <https://ru.calameo.com/read/002928077f3e7fc985b7e>.

У процесі роботи нами було помічено, що часто поза увагою викладачів ВНЗ залишається *розв'язання творчих завдань*. Можливо, це відбувається тому, що конкретна задача з розвитку творчих здібностей студентів (особливо студентів, які опановують природничі спеціальності) не ставиться. Як наслідок, випускники ВНЗ не здатні самостійно розв'язувати проблеми, вирішувати практичні завдання, не можуть мислити діалектично, системно. Їм бракує творчої уяви, винахідливості. Водночас наявність великої кількості телеінформації, економічних сайтів, спеціальної економічної літератури, підручників, сприятливий психологічний клімат на лекціях і практичних заняттях підштовхує кращих студентів до самовираження, бажання засвоїти та розповісти навчальний матеріал так, щоб він не був схожий на розповідь викладача, а доповнював її. Виходячи з цього, нами розроблено чимало творчих завдань, більшість із яких складено з урахуванням використання додаткових літературних джерел та на основі міжпредметних зв'язків із географією, історією, іноземними мовами.

Так, розглядаючи тему «Фундаментальні поняття економіки», пропонуємо студентам таке творче питання: «Які ви бачите перспективи використання робототехніки у сфері освіти? Який, на вашу думку, вигляд матиме ВНЗ майбутнього, де студентів навчатимуть роботи?».

Викладаючи курс, доцільно також *сприяти розвитку дивергентного мислення студентів*. Дивергентне мислення – особливий вид мислення, який передбачає, що на одне і те саме

питання може бути безліч однаково правильних і рівноправних відповідей. Отже, для розвитку такого мислення слід ставити студентам запитання, які передбачають декілька правильних відповідей. Наприклад, під час вивчення теми «Ринок, його механізм і функції» запитання може бути сформульоване таким чином: «Як вплинуть на ринок наркотиків такі події: а) посилення покарання за торгівлю і споживання наркотиків; б) освітні програми про вплив наркотиків; в) зростання життєвого рівня населення; г) легалізація наркобізнесу?».

Вивчаючи тему «Макроекономічна рівновага та її механізми», можна поставити студентам запитання, на яке навіть серед економістів немає єдності у відповіді. Йдеться про причину Великої депресії. Слід спитати студентів, що було причиною Великої депресії? Чому економічний спад продовжувався цілих 4 роки? Чому падіння йшло такими швидкими темпами? Чому рівень безробіття лишався високим усі 30-ті рр.? Чому реальний ВВП досяг рівня 1929 р. лише в 1939 р.? Чому після Другої світової війни не відбулося жодного спаду, хоча б віддалено схожого на Велику депресію? Це запитання не лише сприяє розвитку дивергентного мислення, але й передбачає міжпредметні зв'язки економіки з історією.

Найкращий спосіб зрозуміти матеріал – це спробувати пояснити його іншій людині. Як справедливо зазначав Ян Амос Коменський: «Хто вчить інших, той навчає сам себе не тільки тому, що повторенням він укріплює свої знання, але й тому, що отримує можливість глибше проникнути у предмет». Реалізуючи названий принцип на практиці, застосовуємо прийом «студент замість лектора». Студенти розбиваються на малі групи (8–10 осіб) і кожний читає лекцію у своїй підгрупі протягом 10 хвилин (можна зробити відеозапис мікролекцій). Учасники малої групи оцінюють виступ кожного за певним списком критеріїв. За основу доцільно взяти список критеріїв оцінки мікролекції, розроблений Міжнародним Центром Економічної і Бізнес-Освіти, який можна знайти у навчальному посібнику «Методика викладання економічних дисциплін» (автори С.І. Грицуленко, Н.Ю. Потапова-Сінько, К.М. Гарбера). Застосування цього прийому сприяє не лише додатковій повазі до студента з боку однокурсників,

але й дає можливість викладачеві зрозуміти, чи дійсно студент хвилюється за кінцевий результат мікролекції, яку він готує, які інноваційні технології навчання використовує, оцінити його навички комунікації, критичного мислення, творчі здібності, емоційність у викладанні тощо.

Під час вивчення курсу «Основи економіки» у студентів має також формуватися і *цифрова компетентність*. Це відбувається за рахунок використання ними посилань на сайти офіційних міжнародних і регіональних організацій. Використання цифрових технологій допоможе студентам не тільки використовувати «готові дані», а й оцінювати, створювати та фільтрувати цифровий контент, порівнювати дані з різних сайтів мережі Інтернет. Як приклад, можна використати *прийом «Хвилинка Інтернету»*, давши студентам таке завдання: «На сайті ЦРУ <https://www.cia.gov/oberit/zakladku/Library/TheWorldFactbook/References/guidetocountrycomparisons>. Далі оберіть категорію Economy. Визначте країни-лідери та країни-аутсайтери за показником ВВП за паритетом купівельної спроможності (GDP (Purchasing power parity)); з'ясуйте місце України в рейтингу. За цим рейтингом Китай та Індія опинилися попереду Німеччини. Чи справді якість життя в цих країнах краща? Який фактор потрібно врахувати? Перегляньте рейтинг ВВП із розрахунку на одну особу (GDP – per capita (PPP)). Як змінилася ситуація? На якому місці Україна?» [4, с. 16].

Для виконання практичної роботи на тему «Зайнятість. Безробіття. Економічно активне населення. Інфляція» пропонуємо студентам за допомогою інтернет-ресурсу countrymeters.info/en/ визначити чисельність працездатного населення у високорозвинених країнах і країнах, що розвиваються, та зробити висновки щодо перспектив цих країн, пов'язаних із забезпеченістю трудовими ресурсами. Варто зауважити, що ресурс countrymeters.info/en/ є англomовним. Отже, його використання є прикладом міжпредметних зв'язків дисципліни «Основи економіки» й іноземної мови, де студенти мають продемонструвати, окрім іншого, свої лінгвістичні знання.

Для перевірки ефективності та повноти засвоєння дисципліни проводиться контроль

знань студентів, що передбачає написання двох контрольних модульних робіт (далі – КМР). Методи контролю також доцільно робити нетрадиційними. Завдання для КМР мають бути різнорівневі, обсяг і складність яких варіює. Кожне із завдань повинно мати різну кількість балів залежно від рівня складності. Студентам надається можливість вибору завдань залежно від їхніх індивідуальних можливостей. Одні студенти обиратимуть для себе лише тестові завдання. За тести надається найменша кількість балів, тому що вони демонструють лише репродуктивний рівень засвоєння знань, натомість не можуть показати критичне мислення студентів і їх творчі здібності. Інші студенти обиратимуть більш складні аналітичні, розрахункові завдання (задачі), а також відповіді на проблемні та творчі питання, які оцінюються, відповідно, більшою кількістю балів. Структурування завдань за рівнем складності дозволяє студентам вибудувати освітню траєкторію вивчення дисципліни відповідно до власних здібностей і рівня інтелектуального розвитку.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, наведений у цій статті огляд дає підстави зробити висновки, що ефективність застосування інноваційних методів викладання курсу «Основи економіки» очевидна. Крім цього, маємо зауважити, що викладання дисципліни для студентів-географів має відбуватися з урахуванням специфіки їхнього фаху. Для цього необхідно інтегрувати зміст навчального матеріалу з економіки із географічними дисциплінами, які вивчають студенти, та застосовувати інноваційні педагогічні технології навчання, які майбутні вчителі зможуть використати у своїй професійній діяльності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Інноваційні технології навчання: конспект лекцій / уклад. Є.В. Шматков. Харків: УПА, 2010. 143 с.
2. Палехова В.А., Ципліцька О.О. Основи економічної теорії: Методичний посібник для практичних занять. Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили. 2006. Вип. 63. 112 с.
3. Пометун О.І. Енциклопедія інтерактивного навчання. К.: А.С.К., 2007. 144 с.
4. Павлюк Н.І. Усі уроки географії. 9 клас. Україна і світове господарство: навч.-метод. посіб. Х.: ВГ «Основа», 2017. 304 с.